

НАУКОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ НА ОСНОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

О.І. Дребот

*доктор економічних наук, професор, академік НААН,
заслужений діяч науки і техніки України*

Інститут агроєкології і природокористування НААН (м. Київ, Україна)

e-mail: drebotoksana@gmail.com;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2681-1074>

Д.С. Добряк

*доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НААН,
заслужений діяч науки і техніки України*

Інститут агроєкології і природокористування НААН (м. Київ, Україна)

e-mail: dobraykds@gmail.com;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2360-3520>

П.П. Мельник

доктор економічних наук, старший науковий співробітник

Інститут агроєкології і природокористування НААН (м. Київ, Україна)

e-mail: melnikpp@ukr.net;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6083-677X>

Л.І. Сахарнацька

кандидат економічних наук, доцент

ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (м. Ужгород, Україна)

e-mail: ostapchik81@ukr.net;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5863-4917>

У статті висвітлено сутність поняття «сільськогосподарське землекористування», його формування та розвиток у результаті здійснення трансформаційних процесів у земельних відносинах при проведенні земельної реформи.

Обґрунтовано поняття «землекористування», яке в науковій інтерпретації застосовують у подвійному значенні, а саме: як систему користування землею, регламентовану законодавством для різних категорій земель, власників землі та землекористувачів; як територію, земельний масив, що перебуває у власності або в користуванні.

Значна увага приділена аналізу та тлумаченню понять «трансформація», «землекористування», «реформа» та їх похідних, що обумовило пошук оптимального визначення поняття трансформації сільськогосподарського землекористування.

З'ясовано, що в ринкових умовах на основі здійснення трансформаційних процесів відбулося значне зменшення обсягів площ орних земель і збільшення екологостабілізуючих угідь (сіножаті, пасовища) та лісистості територій. Це позитивно впливає на вирішення екологічних проблем у сфері сільського господарства. Проте практичний досвід підтверджує, що такі позитивні зрушення в землекористуванні відбудуться лише за умови вдосконалення структури земельного фонду. Тобто деградовані малопродуктивні землі необхідно вилучатися з активного обробітку.

Ключові слова: реформа, землевпорядкування, трансформаційні процеси, фермерські господарства, виробники.

ВСТУП

Запровадження в Україні ринкової економіки обумовило необхідність трансформації аграрних відносин, і передусім земельних. Проведення земельної реформи як невід'ємної частини реформування економіки реалізувало

трансформацію землекористування шляхом створення нових агроформувань ринкового типу на базі існуючих товаровиробників.

Будь-які перетворення неможливі без відповідних наукового, економічного та правового забезпечення.

Поряд із цим важливу роль при реструктуризації та формуванні сталого сільськогосподарського землекористування відіграє оцінка трансформації, головним завданням якої є врахування ризиків в умовах реформування економіки, у тому числі й земельних відносин.

Формування сільськогосподарського землекористування на засадах сталого розвитку обумовлює необхідність оцінювати ризики, що пов'язані з процесами лібералізації та глобалізації в економіці.

Розвиток суспільних відносин постійно потребує змін, які полягають у здійсненні реформ, трансформацій. Тому формування наукових засад щодо трансформації землекористування потребує обґрунтування таких понять, як «землекористування», «трансформація», «реформа», «трансформація сільськогосподарського землекористування», «оцінка трансформації».

Отже, постає питання формування та розвитку сільськогосподарського землекористування на основі трансформаційних процесів у земельних відносинах на засадах сталого розвитку.

Мета дослідження — сформуванню наукові засади створення сільськогосподарських формувань ринкового типу в умовах трансформації земельних відносин.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам трансформації земельних відносин на засадах ринкової економіки, яка здійснювалася і здійснюється в процесі проведення земельної реформи, присвячена значна кількість наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених. Разом з тим і до цього часу існують різні науково-методологічні підходи щодо завершення чи не завершення земельної реформи в країні, її продовження, яке обумовлене прийняттям Закону «Про обіг земель сільськогосподарського призначення», та створення різних форм господарювання, їх пріоритетності. Таке становище обумовлює необхідність здійснити комплексний аналіз вказаних міркувань і сформуванню своє бачення щодо подальшого розвитку трансформаційних процесів у земельних відносинах. Це дає змогу належним чином розробити наукові засади створення нових форм господарювання ринкового типу.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інформаційну основу дослідження становлять нормативно-правові акти у сфері ринкових земельних відносин, матеріали та звіти Державної служби статистики України та Держгеокадастру України. Для виконання

поставленої мети використовували такі методи дослідження: монографічний (опрацювання наукових публікацій, нормативно-правових документів, статистичних даних), аналізу та синтезу (обґрунтування методології статистичного дослідження), абстрактно-логічний (теоретичне узагальнення та формування висновків і пропозицій).

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБґРУНТУВАННЯ

Формування сільськогосподарського землекористування на засадах сталого розвитку в ринкових умовах обумовлює необхідність оцінювати ризики, які пов'язані з трансформацією землекористування, впливом процесів лібералізації та глобалізації, що відбуваються в економіці.

Це призводить до подальшого розвитку суспільних відносин. Тобто виникає спільна взаємодія та зв'язки між окремими людьми або групами суб'єктів господарювання, які встановлюються в процесі їхньої суспільної виробничої і духовної діяльності. Особливо це проявляється в земельних відносинах, де формуються складові зміни у здійсненні реформ та трансформаційних процесів. Вони доповнюють один одного й мають характерні особливості зі зміною умов життєдіяльності людей і структури виробництва [11].

Науково-методологічні засади щодо трансформації землекористування потребують обґрунтування таких понять, як «землекористування», «трансформація», «реформа», «трансформація сільськогосподарського землекористування», «оцінка трансформацій» тощо. Слід зауважити, що поняття «землекористування» в науковій інтерпретації застосовується в подвійному значенні. Під «землекористуванням» розуміють систему користування землею, регламентовану законодавством для різних категорій земель, власників землі та землекористувачів. А також це поняття означає територію, земельний масив, що перебуває у власності або в користуванні. Як правило, його застосовують для характеристики земель певного землевласника чи землекористувача, категорій земель чи їх площі [7]. Тобто в першому понятті «землекористування» означає процес використання земель у встановленому порядку, а в другому — територію, яка знаходиться в користуванні. Зважаючи на це, можна дійти висновку, що сільськогосподарське землекористування передусім базується на використанні людиною природних ресурсів для задоволення відповідних потреб, а землі — як основного засобу виробництва. Тому сільськогосподарське землекористування — це

природно-територіальний комплекс, у якому відбувається взаємодія суб'єкта господарювання з навколишнім природним середовищем, у результаті чого формується певний суспільний продукт (сільськогосподарська продукція). При цьому земля є основним засобом виробництва [3; 5; 6].

Реформа (лат. *reform* — перетворюю, поліпшую) являє собою перетворення існуючої економічної системи та її структурних елементів (організаційно-економічні відносини, відносин власності, продуктивні сили, господарські механізми) у державі, що здійснюються законодавчим шляхом. Реформування проводиться для запровадження ефективнішої системи управління соціально-економічними відносинами в країні. Головним завданням будь-якої реформи є зміцнення та оновлення державних засад, що не завжди гарантує підвищення рівня життя населення, скорочення державних витрат і збільшення доходів [11].

Земельна реформа передбачала формування ефективного власника землі на засадах сталого розвитку. Реформування здійснювалося державою шляхом запровадження інститутів приватної власності, платності землекористування, здійснення оцінки земель тощо.

В основі земельних відносин виступає категорія власності на землю. З огляду на ці положення переважна більшість економістів підтримує думку про тісний взаємозв'язок зміни і розвитку земельних відносин із суспільно-економічними формаціями, що відзначаються своїми особливостями.

Отже, трансформація сільськогосподарського землекористування є складовою трансформації економіки країни, яка має свої передумови і особливості. Слід зазначити, що трансформаційні процеси в економіці розпочалися фактично з набуттям Україною незалежності. Але, на відміну від очікувань економічного піднесення і швидкого зростання, ситуація змінилася на кризову [9; 10]. Як вважають О.М. Онищенко та В.В. Юрчишин, занепад сільського господарства стався внаслідок недосконалої аграрної політики та неналежної організації її проведення [8].

Загальновідомо, що на початку трансформаційного періоду метою земельної реформи було формування ефективного господаря-власника. На основі аналізу закономірностей земельних перетворень у країнах із перехідною економікою можна встановити три рівнопріоритетні мети аграрних перетворень в Україні: формування ефективного, орієнтованого на експорт сільськогосподарського виробництва, що базуватиметься на конкуренції; розвиток сільських територій, а в перспективі форму-

вання середнього класу в сільській місцевості; забезпечення продовольчої незалежності держави [9].

Разом з тим основою трансформації сільськогосподарського землекористування є впровадження різних форм власності на землю. Аналіз понять «трансформація», «землекористування», «реформа» та їх тлумачень обумовлюють необхідність пошуку оптимального визначення поняття трансформації сільськогосподарського землекористування.

Отже, існує значна кількість підходів та концепцій, автори яких по-різному тлумачать поняття, сутність і зміст трансформації, у тому числі концепції соціалізації західних економік у ринкових умовах (табл. 1) [11]. Це, безумовно, ускладнює пошук та виділення трансформаційних процесів загалом в економіці й безпосередньо в земельних відносинах.

На основі трансформаційних процесів, які відбувалися при здійсненні земельної реформи як у цілому в економіці й безпосередньо в земельних відносинах, запропоновано визначення поняття «трансформація сільськогосподарського землекористування» як процесу реструктуризації землекористування, що базується на впровадженні приватно-орендних земельних відносин і має свої характерні ознаки та властивості. Це забезпечує підвищення продуктивності праці та економічну ефективність роботи суб'єктам господарювання, зокрема, одержанням доходів, формуванням і створенням системи землеохоронних заходів (проти водної і вітрової ерозії, вірусного та іншого забруднення ґрунтового покриву).

Нові типи агроформувань, як показує практичний аналіз, переважно формувалися і створювалися відповідно до Закону України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 року, яким визначався порядок їхнього створення та діяльності. Термін «господарське товариство» визначає, що низка юридичних осіб можуть існувати в умовах ринкової економіки: товариство з обмеженою відповідальністю, повне товариство, товариство з додатковою відповідальністю, командитне товариство, сільськогосподарське акціонерне товариство, селянське (фермерське) господарство. Організаційна структура, форма участі та відповідальності учасників товариства залежить від форми товариства.

Після роздержавлення колективних сільськогосподарських підприємств і внаслідок формування земель запасу та резервного фонду було створено нові сільськогосподарські формування ринкового типу (табл. 2).

Найважливішим висхідним результатом трансформаційних процесів, що впливають на

Теорії та концепції трансформацій соціально-економічних систем

Автор	Основні положення
Теорія суспільства соціальної гармонії	
Ф. Перру	<p>Концепція доміантної політики, що базується на відмінностях в обсягах виробництва та капіталу, поінформованості партнерів, належності до різних галузей господарства.</p> <p>Формування підпорядкованих економічних одиниць і доміантних, які деформують економічний простір шляхом «ефекту притягання», збільшують масштаби та пришвидшують темпи економічної експансії.</p> <p>Концепція гармонізованого зростання, що ґрунтується на проведенні економічної політики держави, яка включає довгострокове програмування економічного розвитку на основі індикативного планування, здійснення заходів для перетворення ринкової економіки на загальну, соціальний діалог між підприємцями і працівниками, виробниками та споживачами (узгодження дій, колективні угоди тощо).</p> <p>Концепція суспільства соціальної гармонії, що базується на створенні типу господарства, у якому враховуватимуться інтереси кожної людини, усіх членів суспільства без винятку, а не окремих осіб чи соціальних груп, де темпи економічного зростання, структура виробництва, основні принципи організації господарства і суспільства підпорядковані вимогам максимальної економічності.</p>
Теорія соціального партнерства	
С. Чейз, Дж. М. Кларк, Ф. Перру	<p>Концепція ґрунтується на ідеї «класового миру» між працею й капіталом і політиці соціального діалогу, що спроможні забезпечити економічне зростання укладанням колективних договорів та гуманізацією трудових відносин. Включає політичну демократію (парламентська форма правління, сильні профспілки, демократизація господарського законодавства й економічної політики).</p>
П.Ф. Друкер, П.Е. Семюельсон	<p>Економічну демократію як шлях побудови змішаної економіки, заснованої на плюралізмі форм власності, співіснуванні різних форм управління виробництвом, демократизації державного управління; соціальну демократію, змістом якої є реформування соціальної сфери; проведення активної соціальної політики; забезпечення соціального захисту широких верств населення.</p>
Теорія державного загального добробуту	
А.С. Пігу, К. Боулдінг, Е.Х. Хансен, Дж. Д. Коул, Дж. Стрей	<p>Концепція ґрунтується на визначенні позитивної сили держави, спрямованої на досягнення соціальної гармонії та загального високого рівня добробуту.</p>
Теорія суспільного достатку	
Дж.К. Гелбрейт	<p>Концепція соціальної трансформації капіталізму, яка обґрунтовує «соціалізацію» ринкового суспільства (високий рівень споживання, відсутність соціальних конфліктів), конвергенцію ринкового та планового господарства на засадах економічного і технологічного зростання; наголошує на необхідності розв'язання проблем духовного й інтелектуального розвитку людини, винятковій ролі держави в забезпеченні рівноваги між приватним споживанням і задоволенням суспільних потреб (освіта, охорона здоров'я тощо).</p>
Теорія індустріального суспільства	
П.Ф. Друкер	<p>Концепція суспільних знань, яка ґрунтується на твердженні, що системоутворювальними чинниками розвитку є промислова корпорація масового виробництва, профспілки, менеджмент і розвиток людини, а головними — знання, технології та інновації.</p>

Закінчення таблиці 1

Автор	Основні положення
Теорія колективного капіталізму	
Г. Мінз, А. Берлі	Концепція трансформації соціально-економічних систем на засадах розвитку корпоративного підприємництва, топ-менеджменту, втрати власниками контролю над виробництвом, працівниками та споживачами. Проте зростання кількості акціонерних компаній сприяє чисельності акціонерів, серед яких збільшується кількість найманих працівників.
Теорія народного капіталізму	
А. Берлі, Т. Карвер, Е. Джонстон	Концепція «дифузії власності» або «демократичного капіталізму», що ґрунтується на плюралізмі форм власності за провідної ролі акціонерної власності як свідченні демократизації суспільного устрою, нівелювання конфлікту між працею і капіталом, формування безкласового суспільства.
П.Ф. Друкер, Дж. Бернхем, Т. Ніколс	Концепція «управлінської революції» або «революції менеджерів» на основі відокремлення влади від власності, яка обґрунтовує перехід влади в корпораціях від власників до управлінців (топ-менеджерів), що керуються суспільними інтересами, а не мотивами одержання максимуму прибутку.
С. Кузнець, Дж. К. Гелбрейт, К. Боулдінг, Е.Х. Хансен	Концепція «революція в доходах», яка базується на вирівнюванні доходів різних соціальних груп у розвинених країнах ринкової економіки, формуванні середнього класу, що кількісно переважає за доходами.

Джерело: сформовано авторами на основі [11].

Таблиця 2

Сільськогосподарські формування ринкового типу

Адміністративно-територіальні одиниці	Наявність на 01.01.2016 р.						
	колективних с.-г. підприємств	с.-г. кооперативів	с.-г. товариств	державних с.-г. підприємств	селянські (фермерські) господарства	ділянки для ведення товарного с.-г. виробництва	Усього с.-г. формувань
Автономна Республіка Крим	13	17	489	86	2293	95462	98416
Області							
Вінницька		72	546	95	2150	58133	60996
Волинська		100	158	67	822	164467	165614
Дніпропетровська	7	21	795	116	4149	67276	72364
Донецька	39	11	517	91	2126	67993	70777
Житомирська		23	386	58	881	147021	148369
Закарпатська	4	4	120	69	1829	111043	113069
Запорізька		50	461	121	2792	62803	66227
Івано-Франківська	3	27	114	36	596	110767	111543
Київська	84	81	365	160	2799	147404	150893
Кіровоградська	8	22	440	49	2889	49287	52695
Луганська	14	11	219	41	1346	102079	103730
Львівська	77	10	269	87	1242	240236	241921
Миколаївська	8	20	368	77	6154	84377	91004
Одеська		132	463	89	7943	169633	178260

Адміністративно-територіальні одиниці	Наявність на 01.01.2016 р.						
	колективних с.-г. підприємств	с.-г. кооперативів	с.-г. товариств	державних с.-г. підприємств	селянські (фермерські) господарства	ділянки для ведення товарного с.-г. виробництва	Усього с.-г. формувань
Полтавська	1	28	379	65	1797	41641	43911
Рівненська		62	124	51	651	35258	36146
Сумська		16	345	60	817	35208	36446
Тернопільська	18	7	212	141	1265	91610	93253
Харківська		30	461	99	1689	91610	93258
Херсонська	1	21	384	57	3210	95654	99327
Хмельницька	1	56	386	43	1713	80959	83158
Черкаська	9	23	564	48	1317	33951	35912
Чернівецька		16	148	29	850	106194	107237
Чернігівська	2	34	354	42	950	137188	138570
м. Київ	1		10	2	—	—	13
м. Севастополь	2		4	6	28	1997	2037
По Україні	292	950	9101	1885	54298	2448417	2514943

Джерело: сформовано автором за даними Держгеокадастру.

реальну високу екологічну та економічну корисність у землекористуванні, є визначення оптимальної величини площ орних земель і збільшення екологостабілізуючих угідь (сіножаті, пасовища) та лісистості території (табл. 3). Однак сьогодні при реформуванні земельних відносин в Україні не вжито заходів для вдосконалення структури використання земель. Деградовані й інші малородючі ґрунти, безпідставно включені до складу орних земель, не вилучалися з активного обробітку, як це передбачалося, а, навпаки, вони пройшли процес роздержавлення і приватизації [1; 3; 5].

Площа сільськогосподарських угідь у регіонах свідчить про високий рівень освоєності території, який з екологічного погляду не повинен перевищувати 60% [3]. Вказане означає, що, крім сільськогосподарських земель, повинні бути значні площі екологостабілізуючих угідь: лісові масиви, болота та інші природні об'єкти. Частка кормових угідь в Україні становить 19% від загальної площі сільськогосподарських угідь. У більшості країн Європи цей показник коливається в межах 30–40%, а у Великій Британії та США він дорівнює 63,1% і 56,0% відповідно, у Білорусі — 33,0% [3].

Необхідно зазначити, що забезпечення продовольчої безпеки України вимагає підтримання відповідного рівня продовольчого самозабезпечення, а це передбачає державну підтримку вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції. Особливо цієї підтримки потребують дрібнотоварні виробники, а саме

фермерські господарства (у 90-х роках — селянські фермерські господарства). У суспільстві досить суттєво відбуваються дискусії щодо перспективних форм господарювання, і передусім пріоритет надається сімейним фермерським господарствам. Для відома необхідно наголосити, що «із 570 мільйонів ферм у світі понад 500 мільйонів належить саме сім'ям. На сімейні ферми припадає не менше 56% виробленої сільгосппродукції. Такі господарства обробляють значну частину сільгоспземель у світі: 83% — у Північній і Центральній Америці, 68% — у Європі, 85% — в Азії, 62% — в Африці. І тільки в Південній Америці ця частка становить 18%. Чи не тому цю частину світу називають зосередженням усяких протиріч у всіх сферах життя суспільства» [4, с. 18].

В Україні ж законодавчо визначених сімейних фермерських господарств узагалі не існує. Звісно, де-факто вони існують, але на законодавчому рівні їх статус не визначений [4]. Необхідно наголосити про найголовніше, що таке господарство у своїй діяльності повинне застосовувати виключно працю членів однієї сім'ї й управляється членами цієї сім'ї, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права і обов'язки, відповідно до статті 3 Сімейного кодексу України [4].

На відміну від фермерських господарств, які мають право приймати на роботу найманих працівників на загальних засадах, сімейне фермерське господарство має право залучати найманих працівників винятково для виконання

Таблиця 3

Динаміка структури земельного фонду України

Земельні угіддя	Площа земель, тис. га								Зміна, тис. га
	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2014	
Сільськогосподарські угіддя	42558,1	42402,2	42030,3	41854,3	41800,4	41763,8	41576,0	41511,7	-518,6
Із них рілля	34356,9	34342,3	33571,1	33080,9	32544,1	32482,2	32476,5	32531,1	-104,0
Багаторічні насадження	1157,7	1079,5	1026,0	1000,5	912,8	903,8	896,5	1132,3	106,3
Сінокіс	2227,4	2151,6	2233,1	2353,8	2410,2	2438,0	2410,9	2407,3	174,2
Пасовища	4809,5	4821,7	5192,9	5411,4	5528,5	5530,1	5481,9	5441,0	248,1
Ліси та лісо-насадження	9993,5	10075,7	10221,2	10380,2	10438,9	10457,9	10601,1	10630,5	409,3
Забудовані землі	2225,4	2233,7	2161,2	2336,9	2463,0	2458,3	2512,5	2550,4	389,2
Відкриті заболочені землі	759,6	809,4	884,0	940,4	951,4	957,1	979,9	982,6	98,6
Інші землі	1181,1	1275,9	1308,4	1259,5	1239,5	1257,6	1046,0	1033,7	-274,7
Землі під водою	2359,5	2403,3	2435,1	2415,0	2421,0	2421,1	2423,5	2426,4	-8,7
Усього	60354,8	60354,8	60354,8	60354,8	60354,8	60354,8	60354,8	60354,8	60354,8

Джерело: сформовано автором за даними Держгеокадастру.

сезонних та специфічних робіт, які потребують спеціальних знань чи навичок і безпосередньо пов'язані з основною діяльністю такого господарства [4]. Крупнотоварне землекористування потребує, щоб сімейне фермерське господарство формувалося на земельних ділянках, наданих його членам як для ведення особистого селянського господарства, так і для фермерського господарства та/або орендованих відповідно до закону. Важливо відмітити про можливість формування та діяльності без створення юридичної особи сімейним фермерським господарствам.

Сімейні фермерські господарства без створення юридичної особи можуть формуватися й працювати на основі договору про створення сімейного фермерського господарства, який є формою договору про спільну діяльність, передбаченого Цивільним кодексом України [4]. Отже, для створення ефективних сімейних фермерських господарств потрібне відповідне їх інституціональне забезпечення.

Необхідно зазначити, що прийнятий Закон від 31.03.2020 р. № 552 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель», який введений у дію з 07.07.2021 р., надасть поштовх формуванню і розвитку нових форм господарювання на ринкових засадах, у тому числі і фермерським господарствам сімейного типу. Як засвідчує практика, у регіонах, які мають відповідну інфраструктуру ринку

земель, процес купівлі-продажу земельних паїв відбувається [12]. Цей процес із часом, на нашу думку, продемонструє відповідні позитивні результати щодо прискорення трансформаційних змін у сільськогосподарському землекористуванні та створення і розвитку нових форм господарювання, у тому числі й сімейних фермерських господарств.

ВИСНОВКИ

На основі аналізу реформування земельних відносин можна стверджувати, що трансформація сільськогосподарського землекористування дала певні позитивні результати. Спираючись на оцінку реформування селянами, можна сформулювати такі висновки:

- аграрна реформа порівняно з іншими економічними реформами в Україні була науково обґрунтованою, порівняно забезпеченою нормативно-правовою базою та практично впровадженою;
- у країні створено власну модель трансформації аграрного сектору економіки загалом і земельних відносин зокрема;
- створено нові форми господарювання, які засновані на різних формах власності та орендних відносинах;
- особисті селянські господарства певною мірою забезпечили зайнятість селян при зменшенні потреби в працівниках у сільськогосподарських підприємствах ринкового типу;

- було реалізовано історичне прагнення селян: земля стала їхньою приватною власністю, вони мають право розпоряджатися нею, самостійно вести господарство, здавати в оренду й одержувати орендну плату, передавати в спадщину та продавати;
- запроцював обіг земель сільськогосподарського призначення, що спричинив новий поштовх у формуванні й подальшому розвитку товаровиробників ринкового типу, у тому числі й сімейних фермерських господарств.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабміндра Д.І. Екологічні кризові явища у сільськогосподарському землекористуванні. *Вісник аграрної науки*. 2005. № 1. С. 49–50.
2. Генсірук С.А. Регіональне природокористування. Львів: Світ, 1996. 336 с.
3. Добряк Д.С. Еколого-економічні засади реформування в ринкових умовах/ Д.С. Добряк, Д.І. Бабміндра. К.: Урожай, 2006. 333 с.
4. Корінець Р. Нові форми господарювання. *Землепорядний вісник*. 2014. № 10. С. 18–22.
5. Колісник Г.М. Еколого-економічна оцінка трансформації сільськогосподарського землекористування: монографія. К.: МВЦ «Медінформ», 2015. 252 с.
6. Новаковська І.О. Економіка землекористування: навч. посібн. К.: Аграрна наука, 2018. 400 с.
7. Новаковський Л.Я. Соціально-економічні проблеми сучасного землекористування/ Л.Я. Новаковський, А.М. Олещенко. К.: Урожай, 2010. 228 с.
8. Онищенко О.М. Сільське господарство, село і селянство України у дзеркалі пострадянської аграрної політики. *Економіка України*. 2006. № 1. С. 4–14.
9. Осташко Т.О. Ринкова трансформація аграрного сектора: монографія. К.: Фенікс, 2004. 280 с.
10. Пепа Т.В. Регіональна динаміка і трансформація економічного простору України: монографія. Черкаси: Брама–Україна, 2006. 440 с.
11. Петриченко О.А. Економічні реформи, реструктуризації, трансформації: інституціональна компліментарність. *Агроінком*. 2013. № 4–6. С. 73–81.
12. Регулювання ринку землі в Україні: монографія / Мартин А.Г. К.: Аграр Медія Група, 2011. 254 с.

SCIENTIFIC FUNDAMENTALS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL LAND USE ON THE BASIS OF TRANSFORMATION OF LAND RELATIONS

Drebot O.

Doctor of Economics Sciences, Professor, Academician of NAAS
Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS (Kyiv, Ukraine)
e-mail: drebotoksana@gmail.com;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2681-1074>

Dobriak D.

Doctor of Economics Sciences, Professor, Corresponding Member of NAAS
Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS (Kyiv, Ukraine)
e-mail: dobryakds@gmail.com;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2360-3520>

Melnyk P.

Doctor of Economics Sciences, Senior Research Fellow
Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS (Kyiv, Ukraine)
e-mail: melnikpp@ukr.net;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6083-677X>

Sakharnatska L.

Candidate of Economics Science, Associate Professor
Uzhhorod National University (Uzhhorod, Ukraine)
e-mail: ostapchik81@ukr.net;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5863-4917>

The article highlights the essence of the concept of agricultural land use, its formation and development as a result of the transformation processes in land relations during land reform.

The concept of land use has been substantiated, which in the scientific interpretation is used in a double sense, namely: as a system of land use, regulated by law for different categories of land, landowners and land users; as a territory, land owned or used.

Considerable attention has been paid to the analysis and interpretation of the concepts of transformation, land use, reform and their derivatives, which led to the search for the optimal definition of the concept of transformation of agricultural land use.

It has been found that in market conditions, based on the implementation of transformation processes, there was a significant reduction in the area of arable land and an increase in ecologically stabilizing lands (hayfields, pastures) and wooded areas. This has a positive effect on solving environmental problems in the field of agriculture. However, practical experience confirms that such positive changes in land use will occur only if the structure of the land fund is improved. That is, degraded unproductive lands must be removed from active cultivation.

Keywords: reform, land management, transformation processes, farms, producers.

REFERENCES

1. Babmindra, D.I. (2005). Ekolohichni kryzovi yavyshta u silskohospodarskomu zemlekorystuvanni [Ecological crisis phenomena in agricultural land use]. *Visnyk ahrarnoi nauky — Bulletin of Agricultural Science*, 1, 49–50 [in Ukrainian].
2. Hensiruk, S.A. (1996). *Rehionalne pryrodokorystuvannia [Regional nature management]*. Lviv: Svit [in Ukrainian].
3. Dobriak, D.S., Babmindra, D.I. (2006). *Ekoloho-ekonomichni zasady reformuvannia v rynkovykh umovakh [Ecological and economic principles of reforming in market conditions]*. K.: Urozhai [in Ukrainian].
4. Korinets, R. (2014). Novi formy hospodariuvannia [New forms of management]. *Zemlevporiadnyi visnyk — Land Management Bulletin*, 10, 18–22 [in Ukrainian].
5. Kolisnyk, H.M. (2015). *Ekoloho-ekonomichna otsinka transformatsii silskohospodarskoho zemlekorystuvannia: monohrafiia [Ecological and economic assessment of the transformation of agricultural land use: monograph]*. K.: MVTs "Medinform" [in Ukrainian].
6. Novakovska, I.O. (2018). *Ekonomika zemlekorystuvannia: navchalnyi posibnyk [Economics of land use: textbook]*. K.: Ahrarna nauka [in Ukrainian].
7. Novakovskiy, L.Ia., Oleshchenko, A.M. (2010). *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho zemlekorystuvannia [Socio-economic problems of modern land use]*. K.: Urozhai [in Ukrainian].
8. Onyshchenko, O.M. (2006). Silske hospodarstvo, selo i selianstvo Ukrainy u dzerkali postradianskoi ahrarnoi polityky [Agriculture, village and peasantry of Ukraine in the mirror of post-Soviet agrarian policy]. *Ekonomika Ukrainy — Ukraine economy*, 1, 4–14 [in Ukrainian].
9. Ostashko, T.O. (2004). *Rynkova transformatsiia ahrarnoho sektora: monohrafiia [Market transformation of the agricultural sector: monograph]*. K.: Feniks [in Ukrainian].
10. Pepa, T.V. (2006). *Rehionalna dynamika i transformatsiia ekonomichnoho prostoru Ukrainy: monohrafiia [Regional dynamics and transformation of the economic space of Ukraine: monograph]*. Cherkasy: Brama-Ukraina [in Ukrainian].
11. Petrychenko, O.A. (2013). Ekonomichni reformy, restrukturyzatsii, transformatsii: instytutsionalna komplimentarnist [Economic reforms, restructuring, transformations: institutional complementarity]. *Ahroinkom — Agroinkom*, 4–6, 73–81 [in Ukrainian].
12. Martyn, A.H. (2011). *Rehuliuвання ринку землі в Україні: монографія [Regulation of the land market in Ukraine: monograph]*. K.: Ahrar Mediia Hrupa.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Дребот Оксана Іванівна, доктор економічних наук, професор, академік НААН, заслужений діяч науки і техніки України, директор Інституту агроекології і природокористування НААН (вул. Метрологічна, 12, м. Київ, 03143, Україна; e-mail: drebotoksana@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2681-1074>)

Добряк Дмитро Семенович, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НААН, заслужений діяч науки і техніки України, головний науковий співробітник, Інститут агроекології і природокористування НААН (вул. Метрологічна, 12, м. Київ, 03143, Україна; e-mail: dobryakds@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2360-3520>)

Мельник Петро Павлович, доктор економічних наук, старший науковий співробітник, заступник завідувача відділу інституціонального забезпечення природокористування, Інститут агроекології і природокористування НААН (вул. Метрологічна, 12, м. Київ, 03143, Україна; e-mail: melnikpp@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6083-677X>)

Сахарнацька Людмила Іванівна, кандидат економічних наук, доцент, ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (пл. Народна, 3, м. Ужгород, 88000, Україна; e-mail: ostarphik81@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5863-4917>)